

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIONONDE ÅRGÅNGEN

1918

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1919

En Birgittinsk revelation och dess litterära förebilder.

Af

Henrik Cornell.

Så mycket som vid olika tillfällen än skrivits om Birgitta, så har dock ingen gjort hennes berömda revelationers innehåll till hufvudsakligt föremål för en undersökning. Schüeck har dels klarlagt förloppet vid revelationernas nedskrivande och redigering,¹ dels också i sin psykologiska skildring² af Birgitta gifvit nyckeln till uppfattningen af hennes person. På belysandet af Birgittas person har också K. B. Westman³ hufvudsakligen inriktat sig särskildt genom framvisandet af religiösa kvinnotyper, parallella med Birgitta.

Revelationernas innehåll, de litterära motiv, med hvilka Birgitta rör sig, är sålunda det minst utforskade området af hennes historia. Här gömmas ännu många större och mindre problem, hvilkas lösning kunde ge svar på frågan om huru pass själfständigt nyskapande Birgitta i litterärt afseende varit. Hvad är i revelationerna hennes egen uppfinning, hvad har hon fått från andra författare, och på hvilka vägar har det nått henne? Dessa frågor lösning är kanske icke ägnad att i det stora hela förändra den bild af Birgitta, som vi äga, men den kunde ge oss en mera levande uppfattning af de idéer, som sysselsatte Birgitta och hennes omgifning.

¹ *Några anmärkingar om Birgittas Revelationer i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar* 13: 1.

² *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria* I, s. 170 ff.

³ *Birgittastudier. Uppsala Universitets årsskrift*, 1911.

Här kan det naturligtvis icke bli fråga om ett upptagande af dessa problem i större skala. Jag skall här endast syssla med ett par Birgittinska motiv, som ha dominikanskt ursprung, och skall inskränka mig till att redogöra för några källor till kap. 17 i relationernas tredje bok. I denna bok äga nämligen kap. 17 och 18 ett nästan helt och hållet dominikanskt innehåll. I kap. 17 talar Maria till "bruden" och berättar om Dominicus bl. a. om hvad som skulle ha inträffat i hans dödsstund:

Nar hans dödz time kom hulkin min son tedhe honom Andelika gik han til min hans modhir mz tarom sighiande O maria hymerikis drotningh hulka siälfwir gudh vtvalde sik i gudhdomsins ok mandomsins samfögilse Thu äst the wallogasta frvn aff hulke siälff waldit fram gik hör mik bidhiande thik iak flyr til thin thy at iak wet thik wara walloga mz gudhi Tak mina brödhir hulka iak vpfostrade vnder minom thranga skaplara ok beuara them vndir thinom vida mantle styr them och vidhir quek at gamble ovinin fange ey makt owir them ok at han skuli ey fordärfwa nya vingardin hulkin som thins sons höghre handh plantade O min frv hwat märkir iak vm then thranga skaplaren som hawir et klädhe framman i brysteno. ok annat bak til. Vtan twäggia handa skudilse som iak hafdhe til minna brödra Visselika iak hafdhe vmsorgh dagh ok nat for them huru the skullin thiäna gudhi j skälিকে ok loflike tämpran Jak badh ämuäl for them at the skullin änkte astunda af wärldinne thz som gudhi mistäktis älla matte minzska ödmiuktinna ok mandomsins frågh när thera iämeristnom Nw for thy at minna atirlöna time är när andwardha iak thik mina limj. lär them swa som syni Ok wärna them swa som modhir Mz thessom ordhomen ok androm war dominicus kalladhir j gudz äro Hulkom iak swarade swa O dominice min älskelike vin thu älskadhe mik mer än thik Jak skal wäria ok styra thina brödhir vnder minom vidha mantle ok alle the som staa ok blifwa j thinne reglo skulu hele wardha Min vidhe mantel är min miskund hulka iak ängom bidhiandes nekar Vtan alle the som bedhas wärnas vndhir mino miskunna sköte Än hwat tror thu o dottir hwat dominici regla är andelika. Hans regla är ödmiukt ok atirhald ok wärldinna forsmälse Thy at alle the som thessin thry taka ok älska framhaldelika skulu aldrigh for dömas ok the äru the som halda dominici regla. Vtan hör nw thz som vndarliket är Dominicus andwardade sina synj vndir min vidha mantol Än nw äru färre vndir minom vidha mantle än tha war vndir hans tranga skaplare. etc.¹

¹ *Den heliga Birgittas Uppenbarelser (Svenska Fornskriftsällskapets samlingar)* I, s. 355. Jag markerar ej textens upplösta förkortningar.

Att stoffet till denna berättelse om Dominicus' samtal med madonnan, hans bön att hon skall taga predikarebröderna i skydd under sin mantel och hennes löfte att göra det icke härstammar från Birgitta själf förefaller redan vid första påseendet troligt. I de båda kapitlen 17 och 18 inlägger ju Birgitta en vältalighet för Dominicus, som knappast kunde vara större, om hon själf tillhört hans orden. Närmast har hon väl fått stoffet från dominikanerna, hos hvilka också motivet med ordensbröderna under madonnans mantel mycket riktigt återfinnes. Men själfva berättelsen eller legenden, i hvilken det hos dem ingår, är icke identisk med den som Birgitta skildrar. Den handlar om en syn, som Dominicus skulle haft under sin lifstid. Jag återger den efter *Acta Sanctorum*:

At Vir sacer ad locum rediit, ubi prius steterat ad orandum; & ecce repevte facta manu Domini super eum, raptus est ir spiritu ante Deum, & vidit Dominum sedentem, & Matrem ipsius, quæ sedebat ad dextram ejus, Virginem gloriosam, amictam cappa coloris sapphyrini. Aspiciens autem in circuitu, vidit ex omni natione spiritualium patrum, qui ex factis Religionibus Christo filios & filias spiritaules genuerunt, multitudines innumeras in conspectu Altissimi gloriantes; & cum nullum illic suorum conspiceret filiorum, erubescens & compunctus ex intimis, amarissime flere cœpit. Exterritus ergo a gloria majestatis Domini, stetit a longe, nec audebat vultui gloriæ & Virginis excellentiæ propinquare. Innuvit autem ei manu Domina, ut ad se veniret. At ille tremens ac pavens non præsumpsit accedere, quousque eum similiter vocavit Dominus Majestatis.

Accessit itaque homo compunctus & humilis spiritu & contrito corde, amarissimis totus perfusus lacrymis, Filii & Matris propitiis pedibus devotissime & humillime se prostravit: ac consolator flebilium, Dominus gloriæ dixit ei: Surge. Qui cum staret coram Domino, interrogavit eum dicens. Cur sic amarissime ploras? Qui ait: Quia in conspectu gloriæ omnis Religionis homines intueor; de mei vero Ordinis filiis hic, proh dolor, nullum conspicio. Cui Dominus: Vis videre Ordinem tuum? At ille: Hoc desidero, Domine Deus. Tunc Filius Dei manum suam super scapulam Virginis, matris suæ ponens, dixit ad illum: Ordinem tuum Matri meæ commisi. Et cum adhuc pio adhæreret affectu, Ordinem suum videre desiderans, Dominus iterum dixit ei: Omnino vis eum videre? Respondit: Hoc affecto, mi Domine. Et ecce Mater virgo, dum placuit Filio, cappam, qua decorata cernebatur, evidenter patefaciens aperuit, expandens coram lacrymoso Dominico servo suo; eratque hoc tantæ capacitatis & immensitatis vestimentum, quod totam celestem patriam amplexando dulciter continebat.

Äfven om denna af Dietrich von Apolda¹ först berättade legend icke är kongruent med den af Birgitta revelerade, företer den dock två så väsentliga likhetsdrag, att det är troligt, att just denna varit grunden för Birgittas uppenbarelse. Likhetera äro dels att madonnan tar predikarebröderna i skydd under sin mantel, dels att detta sker under ett sammanträffande mellan henne och Dominicus. Att Birgitta skulle ha uppfunnit mantelmotivet själf eller hämtat det från annat än dominikanskt håll är uteslutet på grund av den dominikanska anda, som genomgår hela revelationen. Visserligen finnas ytterligare ett par dominikanska legender byggda på mantelmotivet, men det är då icke Dominicus själf, som skådar den mystiska mantelns madonna. Flera af dominikanernas äldsta historiografer berätta om en kvinnlig eremit, som visat förakt för några unga predikarebröder men af madonnan blef öfverbevisad om sitt misstag. Madonnan, som uppenbarade sig för henne om natten, lyfte sin mantel, under hvilken hon härbärgerade en stor skara dominikaner.² Thomas Cantimpretanus berättar också om en cisterciensermunk, som i en syn skådat madonnan. Hon bad honom troget älska hennes bröder och söner och bedja för dem af all sin kraft. Munken trodde, att det gällde hans egna bröder cistercienserna och svarade gladt ja. Ser du, återtog jungfrun, jag har andra bröder, som jag innesluter i mitt beskydd. Hon slog upp manteln och visade för cisterciensern dominikanerbröderna, som hon hyste därunder.³ Den gode dominikanerförfattarens berättelse förefaller närmast som ett maliciöst skämt med cistercienserna. Den var också ett led i konkurrensen mellan de båda ordnarna, och vittnar om en desto större hänsynslöshet som själfva mantelmotivet hämtats från cistercienserna. Det var nämligen dessa, som först funnit

¹ Syster Cecilias berättelse. MAMACHI, *Annales Ord. Pred. append.* s. 257. DIETRICH V. APOLDA i *Acta Sanctorum* 4 augusti, s. 583. MORTIER, *Histoire des maîtres généraux de l'ordre des frères prêcheurs* I, s. 125 f. LACORDAIRE, *Vie de Saint Dominique*, Paris 1871, s. 203 f. För mantelmotivet se särskildt PERDRIZET, *La Vierge de miséricorde*, Paris 1908.

² GERARDUS DE FRACHETO, *Vita Fratrum*. Monumenta ord. pred. historica utg. af Reichert. I. DIETRICH VON APOLDA *A. SS.* 4 aug. s. 607, m. fl.

³ THOMAS CANTIMPRETANUS, *De Apibus*, II, 10. *A. SS.* 4 aug. s. 468.

denna utsökta plats under den heliga jungfruns mantel som tillflyktsort för sin orden. Första gången motivet uppdyker i litteraturen är också hos deras store hagiograf Cesarius von Heisterbach, i hvars *Dialogus miraculorum* det förekommer i sjätte bokens sista kapitel.¹ Som en särskild godbit har Cesarius tydligen spart denna berättelse till slutet. Här är det en cisterciensermunk, som i himmelen förgäfvades söker sina ordensbröder. Slutligen slår madonnan upp sin mantel, under hvilken de saliga cistercienserna äro församlade. Cesarius' arbete författades mellan 1220 och 30. Första gången dominikanerna uppta motivet är ungefär ett kvartsekel senare i Gerardus de Frachetos *Vitæ Fratrum*. Dietrich von Apoldas verk om Dominicus innehållande ordensfadrens eget sammanträffande med mantelmadonnan skrefs 1292. Motivet blir senare ett af dominikanernas älsklingsmotiv. Det inarbetas i det omkring 1324 af Ludolf af Sachsen sammanställda dominikanerarbetet *Speculum Humanae Salvationis* och har sedan en lång utveckling ända in i våra dagars katolicism.² Den vanligaste vägen för dess spridning har antagligen gått genom *Speculum*, som under 1300- och 1400-talen var mycket en vogue i synnerhet i gränsområdena mellan Tyskland och Frankrike. På Birgittas tid var mantelmadonnans motiv redan tämligen spridit. Att hon lärt känna det genom *Speculum* är visserligen möjligt, och ett särskildt skäl skulle till och med kunna anföras för en sådan hypotes, nämligen att i *Speculum* detta motiv förekommer alldeles bredvid en berättelse om hur Dominicus tillsammans med madonnan och den helige Franciscus anropar Gud-Fader om nåd för människorna och då naturligtvis först och främst för dominikanerna. Birgittas legend består ju just af mantelmotivet kombineradt med Dominicus' bön för sina bröder. Jag anser dock denna hypotes betydligt mindre sannolik än den att det är Dietrich von Apoldas legend om Domicus' syn, som föresväfvat Birgitta. Legender om huru Dominicus' bönfaller madonnan om skydd för

¹ CESARIUS VON HEISTERBACH, *Dialogus Miraculorum* ed. Strange Köln 1851. Perdrizét a. a.

² *Speculum Humanae Salvationis* ed. Lutz-Perdrizet Mülhausen 1907. PERDRIZET, *Étude sur le Speculum*, Paris 1908.

sina bröder äro ju vanliga. Detta motiv ligger ju för övrigt så nära till hands, att det väl är troligt, att vi få anse Birgitta själf som ursprunget till den variant hon ger af mantelmotivet. Denna kan karakteriseras som en verkningsfull men af dominikansk anda genompyrd anekdot.

Äfven andra detaljer i denna revelation röja den dominikanska andan. Ty inga ha väl som dominikanerna omhuldat den ursprungligen augustinska idéen om de tre hufvudsynderna högmod, girighet och otukt¹ och den senare utbildade, därmed symmetriska idéen om de tre gissel, med hvilka Gud straffar dessa synder, nämligen krig, hunger och pest. Dessa idéer äro ett utmärkt exempel på den medeltida teologiens svärmeri för symmetri och antites. Hos Birgitta lyder detta ställe som följer:

Min son viste them hälgha mannenom (d. v. s. Dominicus) at thry thing waro j wärldinne hulkin som them sama minom son mistäktos som är höghfärdh ok påninga giri ok kötsins giri til skörlifnadh til hulka thriggia minskilsa Dominicus ärnade hiälp och läkedom mz mästom grat Hulkins tarom gudh miskunnade ok visadhe honom mz andelikom inskiutlsom lagh ok reglo til got lifwirne J hulko dominicus skipadhe thry godh thing Thy at mot girinna last skipadhe han at änkte magha ägha vtan sins priara orloff Mot högfärdhinne skipadhe han at hafwa ödmiukan ok enfaldan klädhabonadh Mot kötsins omättelika swalghe skipadhe han atirhald ok skipadhan tima til at styra sik.²

Här ha vi sålunda de augustinska hufvudsynderna, åtföljda visserligen icke af sitt straff utan sitt botemedel. Alltså samma antitetiska sätt att konstruera som i det nyss nämnda exemplet, ett typiskt teologiskt drag, som Birgitta tillägnat sig och i största utsträckning använder. Konstruktionen har hon väl lärt sig mest direkt af dominikanska, möjligen äfven af andra förebilder. Själfva tanken om fattigdom, den enkla klädnaden och återhållsamheten är ju allmänt dominikansk. Birgittas eget verk skulle i detta fall vara kombinationen till ett motsatsförhållande af just dessa båda trepar af idéer. Hennes tillvägagångssätt är tämligen analogt med

¹ Augustinus' Bekännelser. MIGNÉ, *Patres latini* XXXII, 802.

² Uppenbarelserna (*Sv. Fornskr.-sällskapet*) I, s. 354.

det först behandlade fallet; då hon upptog mantelmotivet. Det har också talrika motsvarigheter inom hennes revelationer för öfrigt. Jag behöfver blott nämna den symboliska tolkningen af Dominici skapular, som förekommer i den först citerade Birgittatexten. Den ena fliken motsvarade den omsorg han dag och natt hade om att bröderna skulle tjäna Gud, den andra hans böner att de icke skulle åstunda något af denna världen, som kunde misstäckas Gud.

Så godt som alla motiv i denna revelation skulle för öfrigt kunna uppvisas ha mer eller mindre ogrumlad dominikansk källa, hvilket dock kan anses onödigt, då den i sin helhet så tydligt ådagalägger sitt ursprung. Det sagda torde också visa huru starkt Birgitta måste ha varit influerad af dominikanska idéer. Det sätt hvarpå hon begagnar och för sina revelationers ändamål apterar här behandlade motiv är med all sannolikhet symptomatiskt för tillkomsten af hennes revelationer i allmänhet, när de ha teologiskt innehåll, en sak som en utsträckt undersökning med all säkerhet skulle bestyrka. Liksom de flesta medeltida författare är Birgitta i stor utsträckning en eklektiker. Hon plockar samman motiv och idéer från olika håll, medvetet och omedvetet, och ger oss dem tillbaka omsmälta och med nya tillsatser i sina revelationer. Just den omständigheten att det här rör sig om *revelationer* ger dock författarskapet en viss särställning. Visserligen hade medeltiden så godt som inga fordringar på författaroriginalitet, men en revelation borde väl dock, äfven om elementen i dess innehåll lånats från andra håll, som helhet kunna passera som någonting nytt.
